

УДК 342.951:351.82–342.7(637)

*С. В. Семіног
здобувач**Науково-дослідного інституту публічного права***СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ**

Актуальність теми. Захист прав, свобод та інтересів громадян, охорона материнства та дитинства, соціальні гарантії це основоположні функції будь-якої цивілізованої, соціально-орієнтованої держави, яка прагне створити надійне, безпечне середовище для життєдіяльності своїх громадян.

Конституція України задекларувала правило, з яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах [2]. Відповідно, усі цінності, які проголошуються на міжнародному рівні та захищаються національною публічною адміністрацією, походять із дитинства [1]. Що і не дивно, оскільки діти – це наше майбутнє, це найголовніший скарб нашого суспільства. І від того, як ми їх виховуємо, які зерна добра, справедливості, мужності ми в них закладемо, залежить не тільки майбутнє нашої країни, а й майбутнє всього нашого світу [3].

Однак, в умовах сьогодення, значна кількість дітей належить до вразливої, малозахищеної категорії нашого населення, що спричинено декількома чинниками:

1) тиск соціальних, культурних, моральних, психологічних та інших факторів на процеси формування та розвитку дитячої та підліткової особистості, яка не може самостійно обирати середовище для повноцінної життєдіяльності;

2) війна на сході України та воєнні дії, злочинність та насильство – фактори, що породжують психологічні та фізичні травми у дітей та підлітків, які є свідками таких подій або безпосередньо до них залучені;

3) економічна криза, що породжує умисну чи вимушену недбалість батьків відносно забезпечення дитини основоположними потребами;

4) неефективність або недостатній рівень діяльності публічної адміністрації, що опікується питаннями забезпечення повноцінного розвитку осіб до 18 років, та багато інших.

Зазначене обґрунтовує актуальність піднятої проблематики, а сама робота присвячена розкриттю дефінітивних, змістових та об'єктних складових такої діяльності.

Стан дослідження. Захист прав дітей – тема, що поправу викликає науковий інтерес не тільки вітчизняних науковців, а й зарубіжних зокрема.

В науковій сфері існує багато чисельне коло наукових праць присвячених цій тематиці. У свою чергу, питанням адміністративно-правового захисту прав дітей в Україні приділяли увагу такі вчені як І. Бородін, О. Гордуз, К. Городенська, Н. Опольська, Ю. Разметаєва, Н. Троцюк, та інші. Однак, заявлена до розгляду проблематика, не була предметом їх наукових пошуків, а стосувалась суміжних правових викликів.

Виклад основних положень. Не викликає жодних сумнівів тезис про те, що адміністративно-правовий захист прав особи слугує надійною гарантією швидкого, ефективного та об'єктивного перетворення загального поняття захисту прав людини на реальність. Вони є ваговим і ефективним напрямом захисту прав взагалі і, як вважає І. Бородін, частиною владно-розпорядчої діяльності державних органів та їх посадових осіб, від яких залежить здійснення прав фізичних осіб [4]. Важливою ознакою доступності цього способу захисту є його «собівартість» (розмір витрат – від моральних засобів до витрачених зусиль і часу). Проте адміністративно-правовий захист стане насправді «економічним» за умови перегляду пануючих у цій сфері концепцій та процесуального законодавства. Власне, адміністративний порядок захисту прав і свобод громадян визначається не характером охоронюваних прав, а колом державних органів, які здійснюють цей захист, та змістом норм, що регулюють процес їх правозахисної діяльності. Можна солідаризуватися, що «адміністративно-правовий захист прав, свобод та законних інтересів громадянина» являє собою сукупність застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами, посадовими особами, а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій, процедур, які спрямовані на припинення незаконного посягання на права, свободи та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їх здійсненні; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків з притягненням винної особи до відповідальності» [5]. Тобто, об'єктом адміністративно-правового захисту є права, свободи та інтереси громадян, які потерпають від незаконного посягання, не можуть бути повноцінно реалізовані внаслідок протиправних перешкоджань з боку інших осіб [6, с. 217].

З розумінням того, що діти – це окрема, самостійна частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві погляди, що забезпечують її розвиток і становлення та перетворення в дорослу частину суспільства, вони потребують особливого підходу, соціального захисту та поваги до їх прав. На жаль, в сучасному українському суспільстві бракує й особливого підходу, і соціальний захист в багатьох випадках задекларований в нормативних документах, але внаслідок браку коштів та безмежної бюрократії є неадресним та неефективним. Але головне, що заважає будувати партнерське та гуманістичне суспільство, – це тотальне нерозуміння прав людини і прав дитини зокрема, нерозуміння можливостей та потреб дітей щодо відстоювання та захисту власних прав [7].

Відповідно, нормативний аспект адміністративно-правового захисту прав дітей передбачає наявність міжнародних стандартів реалізації такої діяльності та окремо сукупність національних адміністративних норм, які, по-перше, проголошують зміст та соціальну орієнтованість держави в площині реалізації такої діяльності, по-друге, встановлюють вітчизняні механізми, процедури, різновиди адміністративних дій публічної адміністрації.

Розв'язання адміністративно-правових проблем у сфері захисту прав дітей, зокрема, організація належного рівня діяльності публічної адміністрації, потребує систематичного вдосконалення із залученням нових, дієвих, а в деяких випадках, і альтернативних заходів впливу на досліджуваний об'єкт захисту.

Слід відзначити, що суб'єктний склад публічної адміністрації в аналізованій сфері має широке коло. До їх числа відносяться: органи загальної компетенції, серед яких основоположне місце займають Верховна рада України, Кабінет Міністрів України, органи із спеціальною компетенцією, зокрема, Уповноважений Президентом України з прав дитини, Прокуратура України, Міністерство соціальної політики України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни, а також уповноважені підрозділи органів Національної поліції України. Окремий статус мають громадські формування, які можна визначити специфічними суб'єктами публічної адміністрації, оскільки вони наділені можливістю допоміжного впливу на аналізований об'єкт (шляхом

інформативної, комунікативної чи практичної співпраці і іншими уповноваженими суб'єктами) або ж автономного захисту прав дітей, який може бути реалізованих в межах їх право можливостей.

Зазначені суб'єкти, по-перше, на законодавчому рівні гарантують права дитини, по-друге, встановлюють засади державної політики захисту прав дітей, по-третє, практично втілюють в дійсність заходи її реалізації та забезпечують гарантії їх повноцінного розвитку.

Законодавство України під цією категорією осіб передбачає особу (будь-яку, як зазначено в окремих актах) віком до 18 років (Закони України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III; Сімейний Кодекс України; від 10.01.2002 № 2947-III; «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI).

Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 № ETS N 166 та Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 містять аналогічне визначення, що і вітчизняне законодавство.

А ось Закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-XII, «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, спільні Накази МВС України та Адміністрації Держжордонслужби від 25.11.2003 № 1426/267 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Міністерством внутрішніх справ України і Адміністрацією Державної прикордонної служби України з питань приймання-передавання та повернення дітей у країни постійного проживання» та «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» – Держкомсім'ї та молоді, МВС України, МОН України, МОЗ України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 уточнюють вищезазначене тезисом «якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше».

Додамо, що Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення від 28.06.1952 передбачає, що це дитина, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти або не досягла 15-річного віку, як це може бути встановлено. Тоді як в нормах Конвенції про контакт з дітьми від 15.05.2003 № ETSN192 вказано, що це особа віком до 18 років, щодо якої може бути видане або виконане в судовому порядку розпорядження про контакт в державі-учасниці. У свою чергу, Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) від 06.11.1990 № ETS N 139 дитину визначає як особу шкільного віку або дитину, яка не досягла 16 років.

Як видно із вищенаведеного, основною характерною особливістю, та підставою формування статусу дитини є її вік – від народження до 18. При чому в залежності від нього встановлюється їх градаційна різновидність.

Зокрема у педагогіці існує узвичаєний поділ на дітей дошкільного та шкільного (молодшого, середнього та старшого) віку. У загальномовному українському вжитку їх називають малі діти, підлітки, дошкільнята, школярі, неповнолітні діти тощо. А в оголошеннях нерідко чуємо: «не залишайте без нагляду малолітніх дітей чи стежте за малолітніми дітьми». Як зазначає К. Городенська, назви малолітні діти, малолітка не органічні для української мови, їх сприймаємо як переклад російських назв «малолетние дети, малолетка». Звичнішою для українців є назва малі діти, що означає дітей невеликого віку. У зв'язку з цим, вченою обґрунтовується доцільність застосування в українській термінології таких термінів як малі діти, зовсім малі діти (якщо на цій віковій ознаці треба наголосити) та підлітки (діти 12–16 років) чи неповнолітні діти [8, с. 133].

Слід уточнити, що вікова градація є основною в аспекті визначення комплексу прав можливостей дітей, однак не єдиною. У наукових працях та законодавчих актах зустрічаємо такі терміни як: діти-солдати – учасники бойових дій; діти, що потерпіли в наслідок чорнобильської катастрофи; діти, які опинились у складних життєвих обставинах; обдаровані діти та діти індиго як його феномен; діти з особливими потребами або ж діти – інваліди та ті, що потребують особливих умов для оздоровлення; невинні діти – жертви агресії, діти з девіантною поведінкою; діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності; діти – жертви етноциду, передчасно народжені діти, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування та ті, що залишилися без піклування батьків; діти які потребують тимчасового захисту; діти-вихованці, сироти, покинуті, розлучені із сім'єю, біженці, кривдники та інші.

Отже, діти – це особи, які в силу власних вікових, фізичних, розумових чи соціально-адаптованих спроможностей не здатні (не в повній мірі) усвідомити значення та сутність гарантованих їм благ для реалізованості як самостійної складової цивілізованого суспільства. Для визначення особи дитиною достатньо одного вікового чинника, а всі інші є факультативно-доповнюючими, їх наявність характеризує групову приналежність окремого індивіда до забезпечення йому спеціальних потреб.

В будь-якому разі, вони становлять особливу соціально-демографічну групу населення, яка має свої специфічні потреби, інтереси та права, але не володіє достатньою спроможністю відстоювати і захищати їх перед суспільством. З правової точки зору, дитина є самостійним суб'єктом права, в тому числі на неї поширюється весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини [9, с. 20].

В залежності від віку дитини, законодавством передбачено різний обсяг та правові механізми

реалізації її прав [10]. З поміж зазначеного, вони об'єктивно визначені соціально-економічним рівнем розвитку суспільства. Це ті можливості задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя та гармонійного розвитку і здійснюється самою дитиною або за допомогою інших осіб [11, с. 11].

Здебільшого, це природні права людини, зокрема і дитини серед яких: право на життя; право на охорону здоров'я і безоплатну кваліфіковану медичну допомогу; право на безпечні умови для життя і здорового розвитку; право на ім'я та громадянство; право на рівень життя, достатній для фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку; право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності; право на свободу совісті та релігійних переконань; право на отримання інформації, що відповідає її віку (в тому числі право на вільний пошук, отримання, використання, поширення та зберігання інформації в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини); право на звернення (зокрема, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення); право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності (зокрема, дитина вправі особисто звернутися до державних органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів); право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та право на піклування батьків; право на освіту; право на майно та житло (зокрема, дитина наймача або власника житла має право користуватися ним нарівні з останнім); право на працю та на зайняття підприємницькою діяльністю; право на об'єднання в дитячі та молодіжні громадські організації (при цьому створення дитячих організацій політичного та релігійного спрямування забороняється) [10; 12; 13].

Окрім зазначених, діти мають право на захист (судовий, прокурорський, громадський, батьківський, самозахист) від усіх форм зневаги, експлуатації та примусової праці; на найкраще забезпечення інтересів дитини; право на здорове зростання і розвиток; на забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання (в тому числі інклюзивного); на розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей; першочерговості отримання захисту і допомоги; на виховання в дусі взаєморозуміння,

толерантності, дружби між народами, миру і загального братерства, тощо.

Спеціальні права дітей стосуються особливих благ та цінностей особи. Вони формуються у сферах соціального захисту; захисту житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа; захисту від насильства; захисту прав дітей-інвалідів; захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір; захисту прав та інтересів дітей, над якими встановлюється опіка чи піклування; захисту майнових прав дітей; захисту прав дітей, що виховуються в неповних сім'ях.

Отже, права дитини захищають її основні інтереси. Слід ще раз акцентувати увагу на те, що захист таких інтересів здійснюється здебільшого за допомогою активних дій, незалежно від того виступають ці дії результатом індивідуальних чи спільних зусиль. Однак правова активність не виникає з нічого, вона повинна мати опору у свідомості та досвіді індивіда. Народжуючись, людина не знає про існування права, вона існує поза її свідомістю. Не маючи жодного уявлення про це, вона, звісно, опиняється поза дією права: наділяється правовим статусом незалежно від волі і знання про це [14, с. 24]. Основною проблемою сучасного суспільства є те, що допомагаючи дитині освоювати зачатки права, ми акцентуємо увагу не на її правах, а на обов'язках, не на її можливостях, а на тому, чого вона не може і не повинна робити. Проте виховання тільки через систему заборон, а з урахуванням інших проявів права, зокрема і ціннісного, сприятиме формуванню тих якостей особистості, які необхідні їй у громадянському суспільстві. Перш за все, це стосується правової активності, яка власне є умовою участі індивіда у правовому житті і реалізації ним своїх прав належним чином [15, с. 311].

Якщо вести мову про конкретні засоби та заходи реалізації адміністративно-правового захисту прав дітей в Україні, необхідно уточнити, що вони породженні відповідним завданням, яке ставить за мету вирішення конкретного проблемного питання. Це може бути розробка нормативно-правових актів, які стосуються, як приклад, формування першочергових заходів захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа; виявлення, вирішення та попередження виникнення колізійних та інших проблемних питань в цій сфері; стратегічного планування освітньої, превентивної чи іншої діяльності; виявлення та облік стану дітей, порушень умов їх життєдіяльності та інші.

Висновки. Усе вищевикладене дає можливість сформулювати висновок, згідно з яким, адміністративно-правовий захист прав дітей в Україні – це спосіб забезпечення публічною адміністрацією основоположних цінностей, які впливають на

психологічний, соціальний, особистісний, фізичний та духовний розвиток осіб, які в силу власних спроможностей не здатні (не в повному обсязі) усвідомити значення та сутність гарантованих їм благ, які надають можливість останнім повноцінно зростати, розвиватись та формуватись як реалізована, самостійна складова цивілізованого суспільства.

Всі діти наділені комплексом загальних (природних та похідних від них) прав та окремо спеціальних, що породжені їх приналежністю до певної категорії чи групової спільності обумовленої специфікою їх особливих потреб. Відповідно, держава зобов'язана слідкувати, опікуватись, охороняти та захищати дітей від реалій сьогодення шляхом пошуків, впровадження та реалізації нових ефективних моделей адміністративно-правового захисту підростаючого покоління.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К. : Юридична практика, 2006. 512 с.
2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 93. стор. 89. стаття 3103.
3. Капелька К. Діти – це наше майбутнє. *Helen Doron*. 2016. URL: <http://helandoron.ua/maibutne/>.
4. Бородин І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право, адміністративний процес». Х., 2004. С. 88.
5. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова). К. : Вид-во «Юрид. думка», 2004. Т. 1: Загальна частина. С. 378.
6. Троцюк Н. В. Адміністративно-правовий захист авторських прав. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 216-219.
7. Левченко К. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини. Права Людини в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. 2009. URL: <http://khp.org/index.php?id=1258983351>
8. Городенська К. Малолітні діти чи малі діти, підлітки. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 133.
9. Гордуз О. А. Нормативно-правові аспекти забезпечення захисту прав дітей в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С. 20-22.
10. Права дитини в Україні. *Степанівський МНВК*. 2017. URL: <http://stepmnyk.net.ua/pravaditini-v-ukra%D1%97n%D1%96.html>
11. Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2010. 22 с.
12. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001 р. № 30. стаття 142.
13. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. *Верховна рада України*. 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
14. Бігу В. С. Антропологія, аксіологія та соціологія права. До питання про право розуміння. *Часопис Київського університету права*. К., 2005. № 4. С. 23-32.

15. Разметаева Ю. С. Права людини у системі інститутів громадянського суспільства: аксіологічний вимір. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 310-313.

Анотація

Семиног С. В. Сутність адміністративно-правового захисту прав дітей в Україні. – Стаття.

У статті розкрито дефінітивні, змістові та об'єктні складові адміністративно-правового захисту прав дітей в Україні. Вбачається, що це спосіб забезпечення публічною адміністрацією основоположних цінностей, які впливають на психологічний, соціальний, особистісний, фізичний та духовний розвиток осіб, які в силу власних спроможностей не здатні усвідомити значення та сутність гарантованих їм благ, які надають можливість останнім повноцінно зростати, розвиватись та формуватись як реалізована, самостійна складова цивілізованого суспільства.

Ключові слова: адміністративно-правовий захист, блага, гарантії, діти, потреби дитини, права дитини, публічна адміністрація, цивілізоване суспільство.

Аннотация

Семиног С. В. Сущность административно-правовой защиты прав детей в Украине. – Статья.

В статье раскрыты дефинитивные, содержательные и объектные особенности административно-правовой защиты прав детей в Украине. Представляется,

что это способ обеспечения публичной администрацией основополагающих ценностей, которые влияют на психологическое, социальное, личностное, физическое и духовное развитие лиц, которые в силу своих возможностей не способны осознать значение и сущность гарантированных им благ, которые предоставляют возможность последним полноценно расти, развиваться и формироваться как реализованная, самостоятельная составляющая цивилизованного общества.

Ключевые слова: административно-правовая защита, блага, гарантии, дети, потребности ребенка, права ребенка, публичная администрация, цивилизованное общество.

Summary

Seminog S. V. The essence of administrative and legal protection of children's rights in Ukraine. – Article.

In the article ostend definitions, content and objects of administrative and legal protection rights of children in Ukraine. This is a way of providing by public administration fundamental values that influence the psychological, social, personal, physical and spiritual development of individuals who, by virtue of their own abilities, are not able to realize the significance and essence of the benefits guaranteed to them, which enable the latter to grow and formed as an implemented, independent component of a civilized society.

Key words: administrative-legal protection, benefits, children, children's needs, children's rights, civilized society, guarantees, public administration.